

REPREZENTĂRI ANTROPOMORFE ȘI ZOOMORFE NEOLITICE ȘI ENEOLITICE DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL HUNEDOARA

ANCUȚA-IOANA BOBÎNĂ

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

bobinaancuta@gmail.com

Cuvinte cheie: neolitic, figurină antropomorfă, figurină zoomorfă, cercetare de suprafață, jud. Hunedoara

Keywords: Neolithic, anthropomorphic figurines, zoomorphic figurines, research area, Hunedoara County

În urma unor cercetări de suprafață realizate de-a lungul timpului la Brănișca – Dâmburi și Orăștie – Dealul Pemilor X₂ (jud. Hunedoara) au fost descoperite un număr de patru piese, încadrate în categoria descoperirilor de plastică. Trei dintre acestea aparțin plasticii zoomorfe: două fragmente ce redau animale, unul decorat pe toată suprafața păstrată, care redă un taur atent modelat, celălalt prezintă un animal în poziție statică, schematic redat, și o protomă/apucătoare realizată sub forma unui corn. O a patra figurină, diformă și lipsită de decor, am inclus-o în categoria plasticii antropomorfe. Faptul că sunt descoperiri fortuite nu permit o încadrare fină, dar pot fi incluse, pe baza analogiilor, în cadrul descoperirilor de plastică neolitică și eneolitică din spațiul transilvănean.

Artefactele care fac subiectul acestui articol au fost descoperite în cadrul unor cercetări de suprafață realizate în jud. Hunedoara¹, la Brănișca – Dâmburi (**Fig. 1**) și Orăștie – Dealul Pemilor X₂ (**Fig. 2**).

În analiza acestor materiale trebuie ținut cont de faptul că, fiind întâmplătoare, sunt lipsite de context arheologic, o examinare a lor fiind posibilă din punct de vedere tehnologic, al analogiilor, interpretărilor și discuțiilor ridicate de asemenea categorii de obiecte.

O primă piesă a fost descoperită în anul 1981 (nr. inv. 29181, MCDR), în cadrul unei cercetări de suprafață și provine de la Brănișca – Dâmburi². Fragmentul zoomorf, rupt din vechime, este realizat din pastă fină degresată cu nisip fin și mică, culoarea rezultată în urma arderii este cărămiziu-roșiatică. Din ea se mai păstrează partea superioară, capul și parte din trunchi, atent modelată, pe care sunt realist redată detaliile: botul modelat în pasta crudă, ușor alungit, ochii redați cu ajutorul unei incizii ce traversează capul dintr-o parte într-alta și fruntea pe care erau dispuse coarnele, rupte din vechime. Fragmentul este ornamentat pe întreaga suprafață cu linii fin incizate. Dimensiunile păstrate sunt: H = 37 mm, l = 36 mm și masa de 18,52 g (**Fig. 3/1a-1b**). Animalul redat este un patruped care poate fi încadrat în categoria bovinelor³.

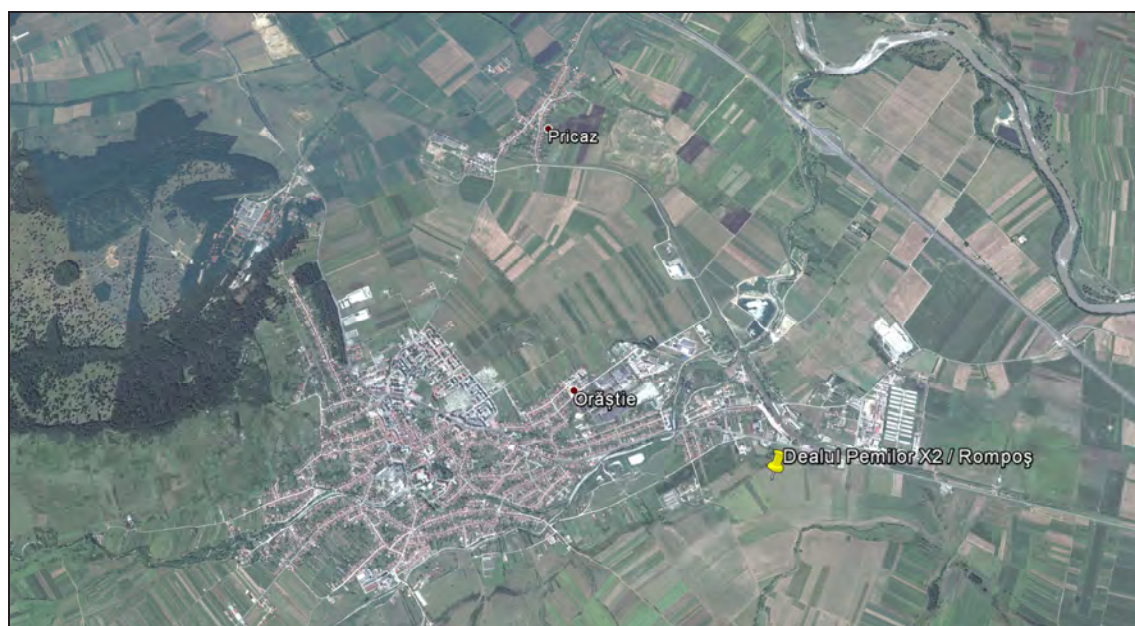
¹ Artefactele provin din cadrul colecției Muzeului Civilizației Dacice și Romane, Deva (în continuare: MCDR) și mi-au fost puse la dispoziție de către dr. Ioan Alexandru Bărbat, căruia îi mulțumesc pe această cale.

² Figurina zoomorfă ne-a fost semnalată de către cercetător științific Costin Daniel Țuțuianu (MCDR).

³ Balabina 1998, p. 22, Tab. 2.

Fig. 1. Localizarea geografică a punctului de la Brănișca – *Dâmburi/Pe Hotar* (jud. Hunedoara) (prelucrare după Google earth) (Accesat: 12.05.2017)

Fig. 2. Localizarea geografică a punctului de la Orăștie – *Dealul Pemilor X₂/Rompoș* (jud. Hunedoara) (prelucrare după Google earth) (Accesat: 12.05.2017)

Următoarele artefacte au fost descoperite în cadrul unor periegheze realizate de-a lungul anilor 2004-2006⁴ la Orăștie – *Dealul Pemilor X₂*.

Primul fragment redă un animal patruped, rupt din vechime, realizat din pastă semifină, degresată cu nisip fin, mică și pietricele. În urma arderii, culoarea variază de la cărămiziu-roșiatic la cenușiu și negru. Schematic redată și lipsită de decor, aceasta păstrează trunchiul realizat dintr-o singură bucată de lut, coada modelată și trasă din pasta moale și picioarele realizate sub formă de mici protuberanțe, uzate/rupte din

⁴ Piese descoperite de către studentul de la acea vreme Ioan Alexandru Bărbat.

vechime. Dimensiunile păstrate: L = 45 mm, l = 23 mm, în zona abdomenului l = 21 mm, iar masa de 21,09 g (**Fig. 3/3**). După modul de redare, aceasta poate fi încadrată în specia ovinelor sau caprinelor⁵.

Următoarea piesă, confecționată din pastă omogenă, semifină, degresată cu nisip fin, mică și pietricele de dimensiuni mici, redă o toartă/protomă. Culoarea, în urma arderii, este neagră atât la interior, cât și la exterior. Fragmentul este atent modelat, rotunjit la partea inferioară, iar partea superioară redată sub forma unei proeminențe (un corn). Dimensiunile păstrate: H = 40 mm, l = 27 mm, iar masa de 16,01 g (**Fig. 3/2**). Aceasta poate fi inclusă în categoria protomelor zoomorfe.

Ultima reprezentare supusă analizei, fragmentară, ruptă din vechime, este diformă, schematic modelată, realizată din pastă omogenă, degresată cu nisip fin și mică. Culoarea rezultată după ardere este neagră atât la interior, cât și la exterior. „Capul” este ușor rotunjit, „fața” este realizată prin strângerea lutului moale între degete, probabil avea redată și brațele, dispuse lateral, dar rupte din vechime, pe partea inferioară fiind prezente urme de lustruire. Exemplarul este lipsit de decor, iar dimensiunile păstrate sunt: H = 40 mm, l în zona trunchiului = 27 mm, l în zona „capului” = 15 mm și masa de 19,09 g (**Fig. 3/4a-4b**). Figurina poate fi atribuită plasticii antropomorfe.

Conform repertoriului arheologic al jud. Hunedoara, la Brănișca – *Dâmburi/Pe Hotar* (sau *Pă Hotară*)⁶ figurează o așezare aparținând culturii Turdaș, cu elemente Vinča C și Tisa I⁷. Pe baza analizei unor materiale arheologice aflate la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Gheorghe Lazarovici observă că, la Brănișca, pe lângă componentele vinčiene și tisoide sunt prezente și influențe ale culturii Banatului⁸, recent, din acest punct, fiind publicate două piese de plastică încadrate, de autorii studiului, pe baza analogiilor, în fazele târzii ale culturii Petrești⁹.

Potrivit aceluiași repertoriu arheologic, în punctul de la Orăștie – *Dealul Pemilor X₂* (sau *Platoul Rompoș*) este atestată o așezare aparținând culturii Turdaș, cu două niveluri succesive de locuire¹⁰. Obiecte arheologice provenind din același sit sunt cunoscute încă din anii 1880¹¹. Așezarea a fost localizată și în urma unor periegheze¹², începând cu anul 1992 aici au fost efectuate cercetări arheologice de către un colectiv coordonat de Sabin Adrian Luca¹³ (campanii 1992-1997). Cercetările au fost reluate începând cu anul 2000 și au vizat clarificarea întinderii necropolei medievale timpurii și a așezării neolitice turdășene¹⁴. De notat faptul că materialul descoperit în urma campaniilor arheologice este bogat, totuși numărul pieselor de plastică este scăzut¹⁵.

Din punct de vedere tehnologic, ca mod de realizare și ornamentare, artefactele prezentate în cadrul acestui studiu pot fi încadrate în categoria descoperirilor de plastică

⁵ Balabina 1998, p. 22, Tab. 2 (de menționat că autoarea încadrează în aceeași categorie bovinele și ovinele, caprinele sunt separat tratate din cauza modului de redare a coarnelor); Terzijka-Ignatova 2007, p. 231, 233.

⁶ Lazarovici, Kalmar-Maxim 1991, p. 128-131.

⁷ Luca 2008, p. 37-38.

⁸ Lazarovici 1987, p. 35-36.

⁹ Tincu, Marc 2008, p. 58-59.

¹⁰ Luca 1997, p. 12-18; Luca 2008, p. 121.

¹¹ Iliescu, Istrate 1974, p. 29 – obiecte arheologice din acest punct au fost vândute la Budapesta de către Ion Opreșan.

¹² Căstăian 1995, p. 45.

¹³ Luca 2001, p. 19 și urm.; Luca 2008, p. 121.

¹⁴ Pinter, Țiplic, Căstăian 2005, p. 248-249; Pinter *et al.* 2006, p. 246-247.

¹⁵ Luca 1994, p. 363-367; Luca 1997, p. 64-67.

antropomorfă și zoomorfă neolitică și eneolitică din Transilvania¹⁶. Aceste tipuri de piese sunt elemente distinctive care reprezintă o importantă sursă de informații pentru reconstituirea diferitelor aspecte ale comunităților din perioada neolitică și eneolitică¹⁷.

Fig. 3. 1. Figurină zoomorfă (Brănișca – *Dâmburi/Pe Hotar*); 2. Protomă zoomorfă; 3. Figurină zoomorfă; 4. Figurină antropomorfă (Orăștie – *Dealul Pemilor X2/Rompoș*) (Foto: Z. Șomcutean)

¹⁶ Vezi: Roska 1941; Vlassa 1967, p. 9-16; Höckmann 1968; Dumitrescu 1968; Dumitrescu 1974; Lazăr 1974-1975, p. 11-18; Vlassa 1976; Vlassa 1977, p. 603-612; Comșa 1987; Paul 1992; Luca 1994, p. 363-367; Comșa 1995; Comșa 1995-1996, p. 85-114; Luca 1997; Luca 2001; Popa 2001, p. 60-68; Luca 2002, p. 31-35; Gligor 2003, p. 51-60; Luca 2003, p. 20-43; Popa, Rustoiu, Popovici 2004, p. 36-48; Ciută 2005; Florescu, Gligor, Mazăre 2007, p. 94-105; Hansen 2007; Sztáncsuj 2007, p. 187-206; Drașovean, Popovici 2008; Tincu, Marc 2008, p. 55-65; Gligor 2009; Sztáncsuj 2009, p. 409-434; Suci 2009; Ciută, Florescu 2010, p. 85-114; Marc 2010, p. 39-63; Lazarovici, Lazarovici, Merlini 2011; Luca 2012; Bărbat 2013a; Bărbat 2013b, p. 9-39; Gligor 2013, p. 69-82; Ștefan, Petcu, Petcu 2013, p. 49-66; Luca *et al.* 2013; Luca 2014; Ștefan 2014, p. 14-22; Luca 2015; Sztáncsuj 2015; Luca 2016.

¹⁷ Terzijska-Ignatova 2007, p. 227.

Se observă în cadrul literaturii de specialitate, atenția deosebită acordată figurinelor antropomorfe, vaselor cu destinații speciale – acestea beneficiind de analize amănunțite, clasificări, descrieri detaliate și ilustrații, pe când în studiul pieselor zoomorfe nu se observă aceeași acribie – starea fragmentară, modul schematic de redare și cel mai important faptul că nu sunt la fel de spectaculoase ca și cele antropomorfe, pot explica, într-o măsură oarecare, lipsa lor din cadrul studiilor de specialitate. Totuși, nu putem să nu ne gândim că, probabil, aceleași persoane care au creat figurinele antropomorfe, s-au preocupat și de realizarea reprezentărilor zoomorfe, maniera diferită de modelare constând în primul rând în importanța pe care piesa respectivă o deținea/transmitea.

Interpretările cu privire la reprezentările plasticii sunt dintre cele mai diverse, iar ipostazele variate și contextele diferite din care sunt prelevate pot indica dacă au fost create din rațiuni religioase și/sau socio-ideologice¹⁸. Totuși, acestea nu înfățișează doar aspecte legate de cult¹⁹, semnificația lor reală scapă, iar interpretarea, de multe ori, devine subiect de controversă.

Faptul că majoritatea pieselor de plastică antropomorfă redau femei a dus la crearea unui adevărat „panteon” realizat de către Marija Gimbutas²⁰, aceste figurine au fost interpretate ca zeițe, divinități sau șamani²¹, „Mare Zeiță”/„Mare Mamă” în strânsă legătură cu un cult al fertilității și fecundității²², piese cu funcționalități multiple²³, reprezentări ale unor ființe supranaturale sau divinități folosite în cadrul unor ritualuri, paznici simbolici, cu rol „apotropaic” pentru a asigura sănătatea sau pentru a ușura nașterile, piese purtate ca talismane/amulete, atât de bărbați, cât și de femei, obiecte magice, folosite cu intenția de a produce/preveni/răsturna o situație²⁴. Pe lângă semnificațiile magico-religioase, li s-a atribuit și o interpretare socială²⁵ (acestea ar reda diferențele sociale) sau ar reprezenta „marcatori ai personalității”²⁶. Din perspectivă socială, relevantă este chiar simbolistica legată de corpul uman, acesta fiind privit ca „set de practici sociale” sau „sistem de semne și purtător al unor semnificații sociale și simbolice”²⁷.

În general, pornind de la varietatea de tipuri, poate fi susținută ideea că reprezentările îndeplineau funcții diferite și complementare²⁸. Anumite piese ar fi putut avea simplul rol de jucării, în timp ce altele funcționau ca mărci identitare, de asemenea, puteau să reprezinte „idoli” sau aspecte legate de un „sistem religios”²⁹. Concluzia la

¹⁸ Mocanu-Irimiță 2014, p. 17.

¹⁹ Luca 1998, p. 51.

²⁰ Gimbutas 1974; Gimbutas 1989, p. 96-97.

²¹ Bailey 1994, p. 321-322.

²² Marinescu-Bîlcu 1977, p. 42; Gimbutas 1989, p. 96-97; Comșa 1995, p. 121-122; Monah 1997, p. 201-215.

²³ Andreescu 2002, p. 96.

²⁴ Childe 1967, p. 73; Aldea 1968, p. 12; Bader 1968, p. 388; Horedt 1970, p. 106; Dumitrescu 1974, p. 269; Gimbutas 1974; Lazarovici 1977, p. 107; Eliade 1991, p. 53; Paul 1992, p. 103; Comșa 1996, p. 191; Andreescu 2002, p. 165.

²⁵ Hansen 2001, p. 37-52. Autorul leagă apariția sculpturii figurative de populațiile sedentare cu structuri sociale complexe.

²⁶ Bailey 1994, p. 321-331; Bailey 2002, p. 87-90; Bailey 2005; Bailey 2010, p. 113-127. Puterea de atracție a acestora ar consta tocmai în forma lor tridimensională, care „oferă posibilitatea de a-i scoate pe oameni din lumea lor și a-i transfigura într-o lume a credinței”.

²⁷ Niculescu 2011, p. 39.

²⁸ Banffy 1990-1991, p. 209-217.

²⁹ Cauvin 1994.

care ajunge Peter John Ucko³⁰ este aceea că figurinele pot fi interpretate cu condiția să se evite încercările de clasificare monolit și „potrivirea” materialul arheologic cu interpretările de natură dogmatică.

Interpretările cu privire la piesele de plastică antropomorfă și zoomorfă sunt strâns legate între ele³¹, chiar dacă lumea reprezentărilor zoomorfe este diferit percepută de cea antropomorfă, ambele categorii sunt asociate cu obiecte care ocupau un anumit loc în cadrul unor ritualuri magico-religioase, jucării realizate de/pentru copii (*homo ludens/homo religiosus*³²), materiale didactice, amulete cu rol „apotropaic”, obiecte cu funcție socială, diferența dintre aceste piese fiind doar de ordin tehnic, de mod de realizare³³.

S-a constatat faptul că figurinele antropomorfe sunt mai atent lucrate, pasta din care sunt realizate face parte din categoria semifină/fină, foarte des sunt ornamentate, unele fiind adevărate „opere de artă”, în timp ce piesele de plastică zoomorfă sunt schematic redată, rar ornamentate, iar lutul din care sunt modelate putând fi încadrat în categoria grosieră, uneori semifină, arderea superficială și un grad ridicat de fragmentare, astfel încât specia redată abia poate fi identificată³⁴.

Totuși, în ultimul timp se observă o importanță tot mai mare acordată reprezentărilor de plastică zoomorfe și contextului de descoperire, relației omului cu animalul, unde lumea animală percepută de om (în termeni actuali) se situează între „animalul văzut ca hrană și animalul văzut ca simbol”³⁵.

Protomele sunt frecvente și sunt prezente, atât în neolitic, cât și în eneolitic, pe diferite forme ceramice. Acestea sunt anexe/aplicații pe anumite obiecte și recipiente și trebuie văzute și studiate în ansamblu. Aplicate pe peretele vasului sau modelate organic din acesta, ele posedă, pe lângă caracterul funcțional, și un rol ornamental³⁶. În ce privește specia animalului înfățișat, de obicei s-a urmărit redarea/modelarea unor capete de bovine, mai rar ovine/caprine (preferabilă fiind partea anterioară a animalului – capul și gâtul), de cele mai multe ori schematizarea fiind dusă la extrem³⁷.

În ce privește starea fragmentară³⁸ a pieselor (atât la cele antropomorfe, cât și la cele zoomorfe), aceasta este pusă în legătură cu unele „credințe și ritualuri”, spargerea/fragmentarea intenționată – în timpul acestui proces obiectul își pierde

³⁰ Ucko 1996, p. 303-304.

³¹ Probabil figurinele zoomorfe erau realizate pentru interacțiunea tactilă, în timp ce piesele antropomorfe erau pentru comunicare vizuală. Vezi: C. Nakamura, L. Meskell, *Figurine Report, Archive Report on the Çatalhöyük Season 2006*, p. 182, consultat online pe adresa <https://web.stanford.edu/group/figurines/cgi-bin/omeka/files/original/f2df251279f6d37249dba34499bd656b.pdf> (Accesat: 13.12.2016).

³² Irșenas 2007, p. 9.

³³ Freikman, Garfinkel 2009, p. 11-12; Sztáncsuj 2015, p. 245.

³⁴ Marinescu-Bîlcu 1974, p. 102-103; Paul 1992, p. 101; Marinescu-Bîlcu, Bolomey 2000, p. 147; Chirică, Văleanu 2008, p. 129, 144; Freikman, Garfinkel 2009, p. 13, 15; Ștefan, Petcu, Petcu 2013, p. 60; Furnică 2014, p. 89; Valera, Evangelista, Castanheira 2014, p. 16; Sztáncsuj 2015, p. 245-246. Vezi și L. Der, L. Meskell, C. Nakamura, *Çatalhöyük Figurine Report 2013*, în *Çatalhöyük 2013 Archive Report. Çatalhöyük Research Project*, compiled by B. Tung, p. 175, consultat online pe adresa <https://web.stanford.edu/group/figurines/cgi-bin/omeka/files/original/7aca304f14eb33f5acbc6cf968c07a0e.pdf> (Accesat: 13.12.2016).

³⁵ Spasić 2012, p. 306.

³⁶ Nițu 1972, p. 31 și urm.; Nițu 1973, p. 15; Luca 1997, p. 64; Gligor 2009, p. 114; Balabina 2015, p. 182.

³⁷ Vezi tipologia la Nițu 1972, p. 33, 36, 42.

³⁸ Vezi: Chapman 2000, p. 23, 68-79; Luca 2003, p. 32-33; Frînculeasa 2012, p. 48; Gligor 2013, p. 79; Luca 2014, p. 135-136; Naumov 2014, p. 171-175.

calitățile sacre³⁹; legată de modul de manufacturare – piesele erau realizate cu puțin timp înaintea „ritualului” sau a vânătorii⁴⁰ sau spargerea accidentală, în timpul manipulării pieselor. Nu este clar nici cum erau percepute fragmentele după spargere, fie erau aruncate, fie îngropate sau păstrate în spațiile domestice/de locuit⁴¹ (probabil anumite fragmente aveau o valoare simbolică și un rol autentic în manifestarea principiilor corporealității, cum afirmă Goce Naumov).

Cele mai apropiate analogii pentru aceste piese, ca spațiu și palier cronologic, le regăsim printre materialele din colecția Zsófia Torma⁴², în cadrul descoperirilor de la Dealul Pemilor X₂⁴³, Turdaș – Luncă⁴⁴, Alba Iulia – Lumea Nouă⁴⁵ și Răchita – Viile de Jos⁴⁶.

Măiestria cu care au fost realizate piesele denotă faptul că acestea au ocupat un loc important în viața comunităților care le-au modelat și sau le-au utilizat. Acestea pot fi încadrate în categoria descoperirilor de plastică antropomorfă și zoomorfă neolitică și eneolitică, la un orizont cultural Vinča C, Turdaș sau final de Petrești, prin introducerea lor în circuitul științific, repertoriul descoperirilor de plastică – zoomorfă mai ales, devenind mai bogat.

Bibliografie

Aldea 1968	– A. Aldea, <i>O statueta cu cap mobil de la Petrești</i> , în <i>Sargetia</i> , V, 1968, p. 11-13.
Andreescu 2002	– R. R. Andreescu, <i>Plastica antropomorfă Gumelnițeană. Analiză primară</i> , București, 2002.
Bader 1968	– T. Bader, <i>Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș</i> , în <i>Apulum</i> , V, 1968, p. 381-388.
Bailey 1994	– D. W. Bailey, <i>Reading Prehistoric Figurines as Individuals</i> , în <i>WorldArch</i> , 25, 3, 1994, p. 321-331.
Bailey 2002	– D. W. Bailey, <i>A new perspective on Neolithic figurines</i> , în <i>CCDJ</i> , XIX, 2002, p. 87-90.
Bailey 2005	– D. W. Bailey, <i>Prehistoric Figurines Representation and Corporeality in the Neolithic</i> , London, 2005.
Bailey 2010	– D. W. Bailey, <i>The Figurines of Old Europe</i> , în vol. ed. D. W. Anthony, <i>The Last World of Old Europe</i> , New York, Princeton, 2010, p. 113-127.
Balabina 1998	– I. V. Balabina, <i>Figurki zhivotnyh v plastike Kukuteni-Tripol'ja</i> , Moskva, 1998.

³⁹ Comșa 1996, p. 197; Chapman 2000, p. 21, 71; Spasić 2012, p. 303; Frînculeasa 2012, p. 48.

⁴⁰ Monah 1997, p. 30; Freikman, Garfinkel 2009, p. 15 – fragmentarea voluntară sau involuntară depinde în mare parte de modul de execuție și de ardere, figurinele zoomorfe fiind realizate cel mai probabil înainte de începerea vânătorii, mutilate/străpunse, apoi abandonate sau depozitate.

⁴¹ Naumov 2014, p. 175.

⁴² Roska 1941, CXIX/1-3, 6-7 – pentru toate apucători, CXXXVIII/6 – pentru piesa considerată antropomorfă, CXLIII/7, 10-11 – pentru figurine zoomorfe.

⁴³ Luca 1997, pl. V/9, XI/15, XIII/1, 9, XX/19, XXII/1, XXX/5, XXXII/19, XLIV/12 – apucători perforate, V/6, XIII/10, XLIV/10 – apucători neperforate.

⁴⁴ Luca 2001. Pentru protomă a se vedea fig. 13/3, 16/5, 26/1, 40/1, iar pentru plastica zoomorfă a se vedea fig. 4/1, 2, 7/15a-c.

⁴⁵ Gligor 2009, pl. LXXVIII/2, CXXVI/5.

⁴⁶ Popa 2011, pentru piesa antropomorfă pl. II/1.

- Balabina 2015 – I. V. Balabina, *Kuhnnnye sosudy Kukuteni-Tripol'ja s simbolikoj zhivotnyh*, în *Kratkie Soobshhenija Instituta Arheologii*, Moskva, 2015, p. 170-183.
- Banffy 1990-1991 – E. Banffy, *Cult and Archaeological Context in Middle and South-East Europe in the Neolithic and Chalcolithic*, în *Antaeus*, XIX-XX, 1990-1991, p. 183-250.
- Bărbat 2013a – I. A. Bărbat, *Complexul cultural Starčevo-Criș în Bazinul Mureșului Mijlociu*, Teză de doctorat (vol. I-II), Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, 2013, mss.
- Bărbat 2013b – I. A. Bărbat, *Două reprezentări de tip bucranium descoperite la Rapoltu Mare (jud. Hunedoara)*, în *Caietele CIVA*, II, 2013, p. 9-36.
- Cauvin 1994 – J. Cauvin, *Naissance des divinité. Naissance de l'agriculture. La révolution des symboles néolithique*, Paris, 1994.
- Căstăian 1995 – M. Căstăian, *Contribuții la repertoriul arheologic al zonei Orăștiei*, în *BCȘS*, 1, 1995, p. 39-51.
- Chapman 2000 – J. Chapman, *Fragmentation in Archaeology: People, Places and Broken Objects in the Prehistory of South Eastern Europe*, London, 2000.
- Childe 1967 – G. Childe, *De la preistorie la istorie*, trad. F.-E. Condurachi, București, 1967.
- Ciută 2005 – M.-M. Ciută, *Începuturile neoliticului timpuriu în spațiul intracarpatic transilvănean*, BUA, XII, Alba Iulia, 2005.
- Ciută, Florescu 2010 – M.-M. Ciută, C. Florescu, *Preliminary Considerations Regarding Vinča Anthropomorphic Figurines Discovered in Archaeological Site Limba – Oarda de Jos, Sectors: Bordane, Șesu' Orzii and Vărăria (Alba County)*, în *ActaTS*, IX, 2010, p. 85-114.
- Chirică, Văleanu 2008 – V. Chirică, M. C. Văleanu, *Umanizarea taurului celest. Mărturii ale spiritualității comunităților cucuteniene de la Ruginoasa – Iași, Iași*, 2008.
- Comșa 1987 – E. Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, București, 1987.
- Comșa 1995 – E. Comșa, *Figurinele antropomorfe din epoca neolitică de pe teritoriul României*, BA, LIII, București, 1995.
- Comșa 1996 – E. Comșa, *Gesturi redade de figurinele neolitice din sudul României*, în *ActaMN*, 33, I, 1996, p. 191-208.
- Drașovean, Popovici 2008 – F. Drașovean, D. N. Popovici, *Neolithic Art in Romania*, Milano, Napoli, 2008.
- Dumitrescu 1968 – V. Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, București, 1968.
- Dumitrescu 1974 – V. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974.
- Eliade 1991 – M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, București, 1991.
- Florescu, Gligor, Mazăre 2007 – C. Florescu, M. Gligor, P. Mazăre, *Plastica*, în vol. ed. B. Ciută, C. Florescu, M. Gligor, P. Mazăre, C. Șuteu, S. Varvara, *Ceramica neolitică – o lecție de istorie. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2007, p. 94-105.

- Freikman, Garfinkel 2009 – M. Freikman, Y. Garfinkel, *The Zoomorphic Figurines from Sha' ar Hagolan: Hunting Magic Practices in the Neolithic Near East*, în *Levant*, 41, 1, 2009, p. 5-17.
- Frînculeasa 2012 – A. Frînculeasa, *Reprezentări zoomorfe eneolitice în Muntenia. Studiu de caz Mălăieștii de Jos (jud. Prahova)*, în *Pontica*, 45, 2012, p. 39-64.
- Furnică 2014 – R. G. Furnică, *Plastica zoomorfă*, în vol. ed. S. C. Enea, I. Ignătescu, L. Bejenaru, S. M. Stanc, *Comunități cucuteniene din zona Târgu Frumos. Cercetări interdisciplinare în situl Costești și Giurgești*, Iași, 2014, p. 86-89.
- Gimbutas 1974 – M. Gimbutas, *The Gods and Goddesses of Old Europe. 7000 to 3500 BC. Myths, Legends and cult Images*, London, 1974.
- Gimbutas 1989 – M. Gimbutas, *Civilizație și cultură*, trad. S. Paliga, București, 1989.
- Gligor 2003 – M. Gligor, *O figurină antropomorfă aparținând culturii Petrești de la Alba Iulia – Lumea Nouă*, în *Sargetia*, XXXI, 2003, p. 51-60.
- Gligor 2009 – M. Gligor, *Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia – Lumea Nouă*, Cluj-Napoca, 2009.
- Gligor 2013 – M. Gligor, *Plastica antropomorfă neolitică din Transilvania. Tradiție și inovație*, în *AUASH*, 17, II, 2013, p. 69-82.
- Hansen 2001 – S. Hansen, *Neolithic sculpture. Some remarks on an old problem*, în vol. ed. P. F. Biehl, F. Bertemes, N. Meller, *The Archaeology of Cult and Religion*, Archaeolingua, Budapest, 2001, p. 37-52.
- Hansen 2007 – S. Hansen, *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur Anthropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa*, Teil I-II, Mainz, 2007.
- Horedt 1970 – K. Horedt, *Istoria comunei primitive*, București, 1970.
- Höckmann 1968 – O. Höckmann, *Die Menschengestaltige Figuralplastik der Südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit*, Teil I-II, Hildesheim, 1968.
- Iliescu, Istrate 1974 – I. Iliescu, T. Istrate, *Orăștie 750 de ani*, Deva, 1974.
- Iršenas 2007 – M. Iršenas, *Stone Age Figurines from the Baltic Region: Toys or Sacred Objects*, în *ActaHAB*, 2, 2002, p. 7-19.
- Lazarovici 1977 – G. Lazarovici, *Sfârșitul culturii Vinča-Turdaș în Câmpia Transilvaniei*, în *StComCS*, II, 1977, p. 211-230.
- Lazarovici 1987 – G. Lazarovici, „Șocol” *Vinča C în Transilvania. Contribuții la geneza eneoliticului timpuriu*, în *ActaMP*, 1987, XI, p. 33-56.
- Lazarovici, Kalmar-Maxim 1991 – G. Lazarovici, Z. Kalmar-Maxim, *Aspectul Turdaș*, în vol. ed. G. Lazarovici, F. Drașovean, *Cultura Vinča în România (Origine, evoluție, legături, sinteze)*, Timișoara, 1991, p. 122-132.

- Lazarovici, Maxim 1996 – G. Lazarovici, Z. Maxim, *Marton Roska's Excavation from Turdaș and Their Results*, în vol. ed. F. Drașovean, *The Vinča culture, its role and cultural connections*, BHAB, II, Timișoara, 1996, p. 223-267.
- Lazarovici, Lazarovici, Merlini 2011 – G. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, M. Merlini, *Tărtăria and the Sacred Tablets*, Cluj-Napoca, 2011.
- Lazăr 1974-1975 – M. D. Lazăr, *Plastica culturii Vinča-Turdaș din colecțiile Muzeului Județean Hunedoara – Deva*, în *Sargetia*, XI-XII, 1974-1975, p. 11-18.
- Luca 1994 – S. A. Luca, *Complexul ritual de la Orăștie – Dealul Pemilor Punct X₂ (jud. Hunedoara)*, în *SCIVA*, 45, 4, 1994, p. 363-367.
- Luca 1997 – S. A. Luca, *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (I). Habitatul turdășean de la Orăștie – Dealul Pemilor (punct X₂)*, BiblMA, IV, 1997, Alba Iulia.
- Luca 1998 – S. A. Luca, *Liubcova-Ornița, Monografie arheologică*, Târgoviște, 1998.
- Luca 2001 – S. A. Luca, *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări la Turdaș – Luncă. Campaniile anilor 1992-1995*, BiblMA, XVII, București, 2001.
- Luca 2002 – S. A. Luca, *Noi descoperiri de plastică neolitică și eneolitică la Tărtăria și Lumea Nouă, jud. Alba, și câteva probleme ale tipologiei și cronologiei acestora*, în *Apulum*, XXXIV, 2002, p. 31-55.
- Luca 2003 – S. A. Luca, *New Discoveries of the Neolithic and Aeneolithic Fine Arts at Tărtăria and Lumea Nouă Alba County, and Matters Concerning their Typology and Chronology*, în *ActaTS*, II, 2003, p. 20-43.
- Luca 2008 – S. A. Luca (coord.), *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara*, ediția a II-a, BB, XXVI, Sibiu, 2008.
- Luca 2012 – S. A. Luca (coord.), *Cercetările arheologice preventive de la Turdaș-Luncă (jud. Hunedoara). Campania 2011*, BB, LIX, Sibiu, 2012.
- Luca 2014 – S. A. Luca, *Art and Religious Beliefs in the Neolithic and Aeneolithic from Romania*, BB, LXVII, Sibiu, 2014.
- Luca 2015 – S. A. Luca, *Viața trăită sub zei. Situl Starčevo-Criș I de la Cristian I, județul Sibiu, România*, SSEEP, II, Suceava, 2015.
- Luca 2016 – S. A. Luca, *Tărtăria Rediviva*, BB, LXXI, Alba Iulia, 2016.
- Luca et al. 2013 – S. A. Luca, A. Georgescu, G. V. Natea, Raluca M. Teodorescu, C. Urduzia, C. I. Munteanu, V. Palaghie, A. Luca, *Cercetarea preventivă. Provocarea arheologică a zilelor noastre. Catalog*, BB, LXV, Sibiu, 2013.
- Marc 2010 – A. T. Marc, *Contribuții la repertoriul arheologic al jud. Hunedoara. Descoperiri recente pe raza comunei Turdaș*, în *Sargetia* (S.N.), I, 2010, p. 39-63.

- Marinescu-Bîlcu 1974 – S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, BA, XXII, București, 1974.
- Marinescu-Bîlcu 1977 – S. Marinescu-Bîlcu, *Unele probleme ale plasticii antropomorfe neo-eneolitice din România și relațiile ei cu Mediterana occidentală*, în *Pontica*, X, 1977, p. 37-43.
- Marinescu-Bîlcu, Bolomey 2000 – S. Marinescu-Bîlcu, A. Bolomey, *Drăgușeni a Cucutenian Community*, București, 2000.
- Mocanu-Irimiță 2014 – A. Mocanu-Irimiță, *Cu privire la unele aspecte ale plasticii paleoliticului și neoliticului*, în *Drobeta*, XXIV, 2014, p. 9-42.
- Monah 1997 – D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA, III, Piatra Neamț, 1997.
- Naumov 2014 – G. Naumov, *Together We Stand – Divided We Fall: the representation and fragmentation among Govrlevo and Zelenikovo figurines, Republic of Macedonia*, în vol. ed. C.-E. Ursu, S. Țerna, *Anthropomorphism and symbolic behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe*, SSEEP, I, Suceava, 2014, p. 161-186.
- Niculescu 2011 – A. Niculescu, *Multiperspectivitate în interpretarea simbolisticii plasticii antropomorfe din neolitic și eneolitic*, în *Terra Sebus*, 3, 2011, p. 25-61.
- Nițu 1972 – A. Nițu, *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, în *AM*, VII, 1972, p. 9-96.
- Nițu 1973 – A. Nițu, *Decorul zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie*, în *AM*, VIII, 1973, p. 15-119.
- Paul 1992 – I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.
- Pinter, Țiplic, Căstăian 2005 – Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. Căstăian, *Orăștie, jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor – X2*, în *CCA, campania 2004*, Jupiter – Mangalia, 2005, p. 248-249.
- Pinter et al. 2006 – Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. Căstăian, M. E. Țiplic, *Orăștie, jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor – X2*, în *CCA, campania 2005*, Constanța, 2006, p. 246-247.
- Popa 2001 – C. I. Popa, *Discussion au sujet d'une statuette inédite de Răchita*, în *Corviniana*, 6, 2001, p. 60-68.
- Popa 2011 – C. I. Popa, *Din nou despre locuirea Petrești de la Răchita*, în *Terra Sebus*, 3, 2011, p. 91-100.
- Popa, Rustoiu, Popovici 2004 – C. I. Popa, G. T. Rustoiu, P. Popovici, *Două noi piese de plastică preistorică*, în *PA*, IV, 2004, p. 6-48.
- Roska 1941 – M. Roska, *A Torma Zsófia – Gyűjtemény, Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- És Régiségtárában*, Kolozsvár, 1941.
- Spasić 2012 – M. Spasić, *Cattle to settle – bull to rull: on bovine iconography among Late Neolithic Vinča culture communities*, în *DP*, XXXIX, 2012, p. 295-308.
- Suciu 2009 – C. I. Suciu, *Cultura Vinča în Transilvania*, BB, XLIV, Alba Iulia, 2009.

- Sztáncsu 2007 – S. J. Sztáncsu, *Plastică și reprezentări zoomorfe din așezarea eneolitică de la Ariușd (Erősd)*, în *ActaS*, 2007, p. 187-206.
- Sztáncsu 2009 – S. J. Sztáncsu, *Human Representations in the Ariușd Culture in Transylvania*, în vol. ed. G. Bodî, *In Medias Res Praehistoriae Miscellanea in Honorem Annos LXV Peragentis Professoris Dan Monah Oblata*, Iași, 2009, p. 409-434.
- Sztáncsu 2015 – S. J. Sztáncsu, *Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 2015.
- Ștefan 2014 – C. E. Ștefan, *Some Special Clay Artifacts From Șoimuș – La Avicola (Ferma 2) Hunedoara County, Romania*, în *OPA*, 19, 2, 2014, p. 14-22.
- Ștefan, Petcu, Petcu 2013 – C. E. Ștefan, R. Petcu, R. Petcu, *Reprezentări antropomorfe din așezarea neolitică de la Șoimuș – La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara*, în *SP*, 10, 2013, p. 49-66.
- Terzijska-Ignatova 2007 – S. Terzijska-Ignatova, *Some Observations on Zoomorphic Images from Western Bulgaria*, în vol. ed. H. Todorova, M. Stefanovich, G. Ivanov, *The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. In the Steps of James Harvey Gaul*, vol. 2, Sofia, 2007, p. 227-238.
- Tincu, Marc 2008 – S. Tincu, A. Marc, *Discuții pe marginea a două statuete antropomorfe descoperite în așezarea de la Brănișca – Pe Hotar (județul Hunedoara)*, în *Corviniana*, XII, 2008, p. 55-65.
- Ucko 1996 – P. J. Ucko, *Mother, Are You There? Viewpoint: Can We Interpret Figurines?*, în *CambArchaeolJ*, 6.2, 1996, p. 300-307.
- Valera, Evangelista, Castanheira 2014 – A. C. Valera, L. S. Evangelista, P. Castanheira, *Zoomorphic Figurines and the Problem of Human-Animal Relationship in the Neolithic and Calcolithic SouthWest Iberia*, în *MENGA*, 5, 2014, p. 15-41.
- Vlassa 1967 – N. Vlassa, *Douăsprezece figurine cu cap mobil de la Turdaș*, în *Sargetia*, IV, 1967, p. 9-16.
- Vlassa 1976 – N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei. Studii, articole, note*, BMN, III, Cluj-Napoca, 1976.
- Vlassa 1977 – N. Vlassa, *Piese turdășene de influență „orientală”*, în *Apulum*, XV, 1977, p. 603-612.

Neolithic and Eneolithic Anthropomorphic and Zoomorphic Representations Found in Hunedoara County

Abstract

The study presents four figurine fragments, retrieved during a field survey performed in Hunedoara County, at Brănișca – Dâmburi/Pe Hotar (**Fig. 1**) and Orăștie – Dealul Pemilor X₂/Rompoș (**Fig. 2**). According to the archaeological repertory of Hunedoara County, these two locations are well known from dedicated scientific

literature. At Brănișca – *Dâmburi* we have two anthropomorphic figurines, attributed to the development phases of Petrești culture, and materials belonging to Turdaș culture, with Vinča and Tisa cultural elements. The settlement at Orăștie – *Dealul Pemilor X₂* is known since 1880, with archaeological excavations starting in 1992 all the way to 1997, being picked up again later on, in 2000, for a better understanding of the Turdaș Neolithic settlement and of the Early Medieval necropolis in the area.

All four fragments are made from homogenous clay, mixed with fine sand and mica, with a good firing, resulting in varied colourations, from brick red to dark grey.

Three of the items were categorized as zoomorphic figurines, one as a handle or protoma, schematically shaped as a horn (**Fig. 3/2**), while the other two are animal shape fragments, either of bovines or ovicaprines. Among the latter, one is carefully modelled and decorated on its entire surface with fine incisions, while the head is realistically depicted, with clear rupture marks where the horns used to be (**Fig. 3/1**). The other item, schematically modelled, is a torso from which the four legs were extracted, depicting a ovicaprine (**Fig. 3/3**).

The artefact with anthropomorphic characteristics is rather shapeless, with no anatomical details apart from the outline of a head and torso (**Fig. 3/4**).

We notice in the scientific literature a particular concern upon the discoveries of anthropomorphic figurines, one explanation being found in their impressive look, with carefully modelled and cared for surfaces. This is in contrast to the zoomorphical figurines not being given a particular significance due to the fact that they are mostly found in fragments and are very hard to attribute to one species or the other.

The scientific interpretation and the debate on the overall use of this category of objects is most often controversial, ranging from depictions of the Great Goddess, Great Mother to simple items used in apotropaic rituals and even as toys created by or for the children. The zoomorphic figurines are linked to animal grazing and are a symbol of the animal presence and importance within the community. It is thought that they were briefly manufactured before the animals were sacrificed or hunted, as they are modelled in a rather schematic way. This schematization is also linked to the possibility that they are created by children, as toys that imitate the world around.

The fragmentary state of the pieces is interpreted as following a voluntary one, made after the piece has fulfilled its purpose or during manipulation, being deposited, discarded or preserved in certain places. It must be taken into account the manner in which the artefacts were created, from more than one part, therefore they would easily broke along the seams.

The figurines presented here, even though they lack clear archaeological contexts, can be placed, based on analogies, within the chronology of Vinča culture, phase C, Turdaș or Petrești cultures. (Translated by C. A. Șuteu).

List of Illustrations

Fig. 1. The map with the location of the settlements from Brănișca – *Dâmburi*/*Pe Hotar* (processed after Google earth) (Accessed: 14.09.2016)

Fig. 2. The map with the location of the settlements from Orăștie – *Dealul Pemilor X₂*/*Rompoș* (processed after Google earth) (Accessed: 14.09.2016)

Fig. 3. 1a-1b. Zoomorphic figurine (Brănișca – *Dâmburi*/*Pe Hotar*); 2. Zoomorphic protoma; 3. Zoomorphic figurine; 4a-4b. Anthropomorphic figurine (Orăștie – *Dealul Pemilor X₂*/*Rompoș*) (Photo: Z. Șomcutean)